

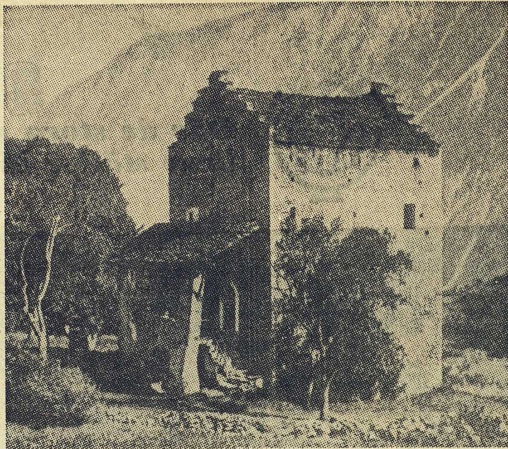
RILKE OCH FASCISMEN

25
19

RAINER MARIA RILKE har i sina brev — dikterna och romanen ger inte mycket upplysning härom — tett sig som en av de diktare vilka stått främmande för nationalism likaväl som social radikalism, för striderna mellan folk och klasser, för politik över huvud. Under kriget (det första världskriget), då han levde i Tyskland, tog han inte ställning; han beskrev Europa som ett öppet sår, som endast en lång tid av stillhet kunde läka. Då han någon gång kallade sig "en god österrikare", var det inte bastionen mot öster som han tänkte på utan — enligt en annan traditionell tankegång — Österrike som förmedlare och försonare. Det finns hyllningar till heroismen i hans dikt, särskilt i "Kornetten", som kanske just därför blev så populär, men de ägnas den enskilde och innehåller inte en ton av patos för våld och krig.

Efter att ha genomlevt revolutionstiden i München efter kriget framförde Rilke i ett brev denna neutralitet, denna tredje ståndpunkt som ett politiskt program för diktare (6 augusti 1919, i den stora brevupplagan 1950). Närmast gäller det visserligen att ta avstånd från omställningsförsöken, från kommunismen. "Den intellektuelle (der geistige Mensch) måste ju på förhand vara motståndare till och förnekare av revolutionen, just därför att han vet hur långsamt alla förändringar av varaktig betydelse sker... och att naturen, den andliga naturen, nästan aldrig brukar våld i sin uppbyggande verksamhet." Men Rilke kom på denna linje till ett principiellt avvisande av varje ställningstagande i en hård politisk konflikt. "Egentligen kunde", skrev han, "den oförvillade intellektuelle inte stå på någon sida, varken bland de hämningslöst framstormande eller bland dem som med gamla, inte mindre orättfärdiga och omänskliga medel stred mot det utbrytande brottsliga vansinnet..." Och i fortsättningen av brevet talar han om att han längtar efter gemenskap med naturen, men efter kriget inte kan vinna den. De människor som deltagit i kriget eller levat under kriget har "dragit sig så långt tillbaka från naturens värld" — "vad har träd, ängen, skymningen att göra med dessa osaliga, förhärjande, dödade människor?"

Detta brev citerade jag för några år sedan som en lysande sammanfattning av den tredje ståndpunkten. En nyligen utgiven brevsamling visar emellertid att Rilke under sina sista levnadsår övergav denna position, att han klart, ingående och med ideologisk motivering tog ställning för fascismen, för Mussolinis fascism. Brevet är, som så många andra av Rilkes brev, skrivna till en högadlig dam, som Rilke endast vid något enda tillfälle träffat, den i Milano bosatta furstinnan Gallarati Scotti; utgivaren, René Lang, har kallat samlingen *Lettres Milanaises* (Plon, 375 franc). Furstinnan var, liksom många andra aristokrater och

Château de Muzot, där Rilke bodde vid tiden för brevväxlingen med furstinnan Scotti.

liga i Italien, ivrig motståndare till fascismen; det är tydligen hennes kritik som driver Rilke att bekänna färg. Det intressanta i breven är inte så mycket själva fascistisymptierna, utan främst hur Rilke väver in fascismen i sin egen antirationalism, sin egen motvilja mot politiken.

I denna brevsamling, som omfattar åren 1921—1926, finns liksom i andra brevsamlingar från samma tid åtskilliga bevis på att Rilke länge bevarade sitt gamla förakt, sin gamla fruktan för politiken. Han är bosatt i Schweiz, en fristad för opolitiska likaväl som för de farligt politiska, och då han skriver om sin längtan till Paris skriver han också att han skall "flanera på kajerna och i Luxembourg utan att någonsin

Rilke i Paris 1925.

röra vid politiken". Det är dock av allt att döma resan till Paris i början av år 1925 som gör Rilkes redan förut antydda profascism klar och bestämd. Sannolikt har påverkan av den franska intelligens (Larbaud, Valéry och andra) som i sin överlägsenhet inför parlamentarism och demokrati fann en själsfrände i Mussolini varit avgörande för Rilke; trots den uppskattning han mötte tycks Rilke i Paris alltid ha känt sig som en släkting från landet.

Det är tillräckligt att stanna vid två långa brev (tillsammans bortåt tjuv trycksidor) av den 17 januari och den 14 februari 1926. Här utvecklas med vanlig dunkelhet och elegans de stora och små, ofta motsägande tankar som drev så många intellektuella till fascismen: en antintellektualism som glider mellan tankarna att "vi kan ju ingenting veta" och "det är bäst att inte veta så mycket", en tro på enklare folks behov av myter, idéer om våldets skönhet och oskuld, traditionalism, med legenden om en idyllisk medeltid som trumfkort, behaget av ordning, inte minst för resenärer i Italien, och åtskilligt annat. Friheten är farlig, det är en av dogmerna. Den bevisas praktiskt med att "Ryssland visar vägen frihetsvägen bär". Den teoretiska bevisningen är mera subtil. Friheten leder oss blott så långt som vårt eget förnuft, och detta kan aldrig finna "sanningen". Det är bättre att fastställa en regel, även om den inte är riktig, så att vi vet hur vi skall handla. "Friheten, den räcker inte; även om den brukas med måtta och förstånd lämnar den oss i sticket halvvägs, inom den trånga kretsen av vårt förnuft. Är det inte just detta som diktatorerna, de verkliga diktatorerna, har förstätt då de utövar ett hälsosamt och väl avvägt våld? Det är orätt att betrakta naturen som långsam och mild; hur många våldshandlingar, ja, hur många grymma handlingar begär den inte i sin oskuld; en kraft som verkar för att skapa ordning (i konsten eller i livet) äger, även om den går hårt fram, något av den djupa oskuld som hör naturen till." Tendensen till sökande efter sanningar som inte står att finna är farlig för de stora andarna, men ännu mer för de små. Då de trevar efter "det sanna", "dessa medelmåttiga hjärnor", får vi "det tillstånd som omger oss, parlamentarismens tomhet och fåfänga, jakten efter det materiella, den fruktansvärda och ständiga orättvisa som berömmar sig av att upphäva gamla, oändligt mycket oskyldigare orättvisor". På

en punkt i denna nästan till det osammanhängande suddiga apologi för diktaturen kommer plötsligt ett ord av gripande tvekan: "Är det därför att jag själv är sjuk som jag talar för en sträng ordning, för den värd som alltid förutsätter auktoritet, för en viss temporär hårdhet och en begränsning av friheten?"

Men sedan fortsätter Rilke i en stil som vi helt känner igen från fascism och nazism, delvis från kommunismen. Europa håller på att förgiftas av abstraktioner såsom internationalism och humanitet. Orättvisor, varför tala så mycket om dem? "Orättvisan är alltid inblandad i, en ofrånkomlig del av den mänskliga utvecklingen; om man känner en väg till framtiden gäller det att inte förlora tid genom att söka undvika orättvisor; det är nödvändigt att stiga över dem genom handlingar." Det stora är en nationell och religiös enhet, i vilken den enskilda människan, uppehållen av en "sanning", vars bräcklighet hon inte inser, får leva och arbeta. Därför är Mussolini "den italienska viljans arkitekt, smeden, som skapar ett nytt samhälle vid den återupplivade flammen av gammal eld". En ny medeltid skymtar för den hänförde, med palats och slott och katedraler, en ödmjuk tro och en fattigdom i fromhet.

Det är lätt att se att Rilke på vissa punkter helt frångår tankar som han några år tidigare framställt som centrala för varje diktare; hans uttalanden om våldet och naturen är, exempelvis, diametralt motsatta 1919 och 1926. Mera intressant är att Rilkes mo-

"det inre livet", den förstör det. Den lärdomen bör diktarna, de intellektuella, de andliga — som vilkas talesman Rilke sade sig uppträda — ha inhämtat under de trettio åren efter Rilkes död.

HERBERT TINGSTEN

tivering framstår som typisk för den antirationalistiske, anti- eller apolitiske, som tvingas till politiskt val; han brukar de tankar som förut varit skyddsmedel för diktaren, för det inre livet, till vapen i konservatismens och reaktionens tjänst. Låt oss vara i fred, låt kungen eller diktatorn hålla ordning på massan, så att vi kan arbeta i lugn — det är summan av detta sammelsurium. På samma sätt, endast klarare och intelligentare, skrev Thomas Mann då kriget drev honom från diktaryllan till "Betrachtung eines Unpolitischen".

Furstinnan svarade, älskvärt och undfallande, men ibland med patos. Mussolini är inte en sådan diktator som ni drömmer om, skrev hon; fascismen skyddar inte